

Gurba, Jan / Libera, Jerzy

Prof. dr hab. Waldemar Chmielewski
(1929-2004)

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 293-295

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN GURBA, JERZY LIBERA

**PROF. DR HAB. WALDEMAR CHMIELEWSKI
(1929 – 2004)**

21 lipca 2004 roku zmarł nagle prof. dr hab. Waldemar Chmielewski, wybitny archeolog ze szkoły łódzkiej, znakomity, światowej rangi badacz paleolitu.

Urodził się 17 czerwca 1929 r. w Łodzi. Już jako 13-letni chłopiec pracował fizycznie, by uniknąć wywiezienia na przymusowe roboty do Niemiec. Równocześnie na tajnych kompletach przerabiał program gimnazjum. Po wojnie był instruktorem Związku Harcerstwa Polskiego.

Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1948 r. podjął studia prehistorii na Uniwersytecie Łódzkim pod kierunkiem prof. Konrada Jażdżewskiego. Od początku studiów uczestniczył w badaniach terenowych Zakładu Prehistorii (późniejszej Katedry Archeologii) UŁ, Muzeum Prehistorycznego (późniejszego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego) w Łodzi oraz Koła Miłośników Prehistorii studentów UŁ (por. pierwszą jego samodzielną publikację – por. poz. bibl. [1]).

W latach 1948–1952 uczestniczył w pracach Kierownictwa Badań nad początkami Państwa Polskiego w Gdańsku [2].

Po rocznej pracy w Zakładzie Prehistorii w charakterze młodszego asystenta (1949/1950) związał się na długo z Muzeum Prehistorycznym, zajmując kolejno stanowiska od asystenta do kustosa. Magisterium – jako jeden z pierwszej piątki absolwentów – uzyskał w roku 1951 na podstawie pracy *Zagadnienia grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań* (druk: Łódź 1952 – [3]), przeprowadzonych przez siebie w Gaju i Sarnowie w latach 1950–1951, gdzie zastosował nowoczesną metodę ich eksploracji (tamże, s. 97–98).

W połowie lat pięćdziesiątych podjął badania nad starszą epoką kamienia w Polsce, przede wszystkim weryfikując wyniki wcześniejszych prac. Uczestniczył też w wykopaliskach jednych z najważniejszych stanowisk paleolitycznych Eurazji, w Kostienkach nad Donem, Kudaro na Kaukazie (w górnej Osetii) i Czu-Ku-Tien (obecnie przemieście Pekinu).

Prowadził wielosezonowe badania m.in. w Jerzmanowicach (jaskinia Nietoperzowa – [8]), które pozwoliły mu na wyodrębnienie kultury jerzmanowickiej, będącej tematem jego pracy doktorskiej *Kultura jerzma-*

nowicka i jej stosunek do innych kultur górnego paleolitu Europy (Łódź 1960 [8, 15]). Do innych ważniejszych stanowisk podkrakowskich należą prace w jaskiniach: Dziadowa Skała (w Skarżycach – [4, 6]), Ciemna i schronisko Wylotne (w Ojcowie – [10]), Koziarnia (w Saspolcu – [13]), także badania stanowisk otwartych w Krakowie–Zwierzynie [18] i Witowie [7].

Tematem pracy habilitacyjnej (UŁ 1963) były *Dzieje grup zamieszkujących ziemię Polski w plejstocenie* (Warszawa 1964 – [10]).

W 1963 r. zreorganizował, po odejściu prof. Ludwika Sawickiego na emeryturę, i objął kierownictwo Zakładu Paleolitu IHKM (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii) PAN w Warszawie. W tym czasie rozpoczął wielosezonowe badania w Sudanie jako kierownik polskiej grupy w ramach amerykańsko-polskiej ekspedycji [por. 14].

W 1967 r. przeszedł do Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej UW, gdzie z początkiem roku objął kierownictwo Zakładu Starszej Epoki Kamienia. W 1969 r. został także kierownikiem Katedry, a w roku 1976 doprowadził do zorganizowania Instytutu Archeologii UW i objął jego dyrektorstwo, pełnione do 1994 r. Niezależnie, w latach 1976–1982 był dziekanem Wydziału Historycznego UW. Praca dydaktyczna i organizacyjna nie przerwały jego działalności badawczej za granicami Polski. Prowadził m.in. jako kierownik polsko-hinduskiej ekspedycji wykopaliska w Kotlinie Kangry w Himalajach [16], w Sudanie [19], na Madagaskarze, w Iraku. Był kierownikiem polsko-bułgarskich badań stanowiska Mousseliwo, które pozwoliły na wyodrębnienie eponimicznej kultury. Uwieńczeniem prac na kontynencie afrykańskim był autorski udział w *Historii Afryki* [22].

Wszystkie prace Prof. Chmielewskiego charakteryzuje maksymalne wykorzystanie wyników badań przyrodniczych, zwracanie przede wszystkim uwagi na geologiczne podstawy datowania stanowisk oraz próby rekonstrukcji środowiska [por. 5].

Był współautorem syntez pradziejów ziem polskich. Oprócz wspomnianych *Dziejów grup ludzkich...* (1964 – [10]), drugiego wydania *Pradziejów Polski* we współ-

autorstwie J. Kostrzewskiego i K. Jażdżewskiego (1965 – [11]), pracy *Plejstocenijskie i wczesnoholocenijskie kultury archeologiczne Polski* (1967 – [12]) monumentalnej *Prahistorii ziem polskich* pod red. W. Hensla (1978 – [17]) oraz podręcznika akademickiego *Pradzieje ziem polskich* pod redakcją J. Kmiecńskiego (1989 – [20]).

Uczestniczył w ocenach polskich badań nad paleolitem [21, 23].

W opracowaniach syntetycznych uwzględniał nie tylko materiały polskie, ale i europejskie. Dlatego w polskiej i zagranicznej literaturze znajdujemy liczne powoływania się na jego prace. Najczęściej cytowaną jest *Civilisation ...* [8].

Szerokie kontakty ze specjalistami z całego świata zawdzięczał przede wszystkim częstemu czynnemu udziałowi w kongresach, konferencjach i sympozjach oraz uczestnictwu w gremiach międzynarodowych. Nie bez znaczenia były jego wykłady na uczelniach zagranicznych, m.in. w Instytucie Archeologii na Uniwersytecie w Cambridge (Wielka Brytania), w Bonn (Niemcy), Colorado State University w Fort Collins i Indiana University w Bloomington (USA).

W Polsce w czasie pracy w Warszawie wykładał na Uniwersytetach Warszawskim, Łódzkim i w UMCS; w IHKM PAN prowadził seminarium dla młodych badaczy paleolitu. Wykształcił wielu utalentowanych archeologów specjalizujących się w zagadnieniach epoki kamienia, zwłaszcza paleolitu. W latach ostatnich, przed pójściem na emeryturę w 1999 r., kierował Studium doktoranckim Wydziału. Nawet po przejściu na emeryturę, mimo kłopotów ze zdrowiem, nadal kierował pracami magisterskimi z zakresu starszej epoki kamienia.

Władze UMCS są mu szczególnie wdzięczne za pomoc, jakiej udzielił Katedrze Archeologii w czasie starań o reaktywację studiów, zawieszonych w roku 1964. Było to możliwe jedynie w ramach realizacji „trójporozumienia” UW–UŁ–UMCS w oparciu o udział wykładowców z tych uczelni w procesie dydaktycznym. Pierwszym, który podjął się prowadzić zajęcia dla studentów I roku wznowionego kierunku był Prof. W. Chmielewski.

Związki Prof. Chmielewskiego z Lubelszczyzną sięgają znacznie wcześniejszych okresów i dotyczą jego działalności terenowej pierwszej dekady lat sześćdziesiątych XX wieku. Wówczas kierował z ramienia d. IHKM PAN w Warszawie badaniami powierzchniowymi pod Rejowcem ukierunkowanymi na odszukanie stanowisk paleolitycznych zlokalizowanych przed wojną przez S. Krukowskiego. Uczestniczył również w pracach poszukiwawczych wczesnoplejstocenijskiego stanowiska w Susznie koło Włodawy.

Jako twórca ogólnej koncepcji Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) brał udział w szkoleniu młodych archeologów z lubelskiego ośrodka.

Nie sposób wreszcie nie wspomnieć o bezinteresownej działalności społecznej Profesora. Jak wspomniano był instruktorem harcerskim. W pierwszych latach pracy w Muzeum był przewodniczącym Rady Zakładowej Związku Zawodowego pracowników Muzeum.

Działał w pracach Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie. W 1990 r. został wybrany – największą ilością głosów – na radnego Rady Gminy Warszawa – Praga-Północ; wkrótce został przewodniczącym tej Rady.

WYBÓR Z BIBLIOGRAFII PROF. W. CHMIELEWSKIEGO

1. Badania terenowe łódzkiego ośrodka prehistorycznego w roku 1949. ZOW, R. 19: 1950, s. 95–102.
2. K. Jażdżewski, W. Chmielewski, Gdańsk wczesnośredniowieczny w świetle badań wykopaliskowych w latach 1948–1949. „Studia wczesnośredniowieczne. Studia, materiały, sprawozdania”, t. 1: 1952, s. 35–81.
3. Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań. Łódź 1952.
4. J. Dylak, M. Chmielewska, W. Chmielewski, Badania osadów jaskiniowych w Dziadowej Skale. „Biuletyn Peryglacjalny”, t. 1: 1954, s. 52–62.
5. Charakter badań paleolitycznych, [w:] Pierwsza Sesja Archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 3 V–8 V 1955. Warszawa–Wrocław 1957, s. 38–42.
6. Stanowisko paleolityczne w Dziadowej Skale koło Skarżyc w powiecie zawierciańskim, PiMMAE, t. 3: 1958, s. 5–48.
7. Późnoplejstocenijskie struktury zmarzlinowe w Witowie, [w:] Problemy czwartorzędu, „Acta Geographica Lodziensia”, nr 24, s. 9–99.
8. *Civilisation de Jerzmanowice*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1961.
9. Archaeological Investigation in the Nietoperzowa Cave in the Period 1956–1959. „Archaeologia Polona”, t. 4: 1962, s. 54–63.
10. Dzieje grup ludzkich zamieszkujących ziemie Polski w plejstocenie, [w:] W. Chmielewski (red.), *Paleolit i mezolit*, [w:] W. Hensel (red.), *Materiały do prahistorii ziem polskich*, cz. 1. Warszawa 1964, s. 1–127.
11. Starsza epoka kamienia – paleolit, środkowa epoka kamienia – neolit, [w:] J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, *Pradzieje Polski*, wyd. II. Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 9–54.
12. *Plejstocenijskie i wczesnoholocenijskie kultury archeologiczne Polski*, Czwartorzęd Polski. Warszawa 1967.
13. W. Chmielewski, K. Kowalski, T. Kowalski, T. Madeyska-Nikłowska, L. Sych, Wyniki badań jaskini Koziarnia w Sąpowie, pow. Olkusz. „Folia Quaternaria”, t. 26: 1967.
14. Early and Middle Paleolithic Sites near Arkin. Sudan, [w:] F. Wendorf /ed./, *The Prehistory of Nubia*. Dallas 1968, s. 110–147.
15. Les ensembles micoquo-prondnikiens en Europe centrale. „Geographia Polonica”, t. 17: 1969, s. 371–386.
16. Czy istnieje kultura soańska w Indiach?, [w:] W. Chmielewski (red.), *Z polskich badań nad epoką kamienia*. Warszawa 1971, s. 9–26.
17. *Paleolit środkowy i górny*, [w:] W. Hensel (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. I. Paleolit i mezolit, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 9–158.

18. The Upper Pleistocene Archaeological Site Zwierzyniec I in Cracow, „Światowit”, t. 34: 1975, s. 7–59.
19. The Pleistocene and Early Holocene Archaeological Sites on Atbara and Blue Nile in Eastern Sudan, „Przegląd Archeologiczny”, t. 34: 1987, s. 5–48.
20. Geochronologia plejstocenu i holocenu. Elementy ewolucji środowiska naturalnego, s. 34; Paleolit dolny i środkowy, s. 54–68, [w:] J. Kmieciński (red.), Pradzieje ziem polskich. Warszawa–Łódź 1989.
21. Badania pradziejów w Polsce, [w:] J. Lech (red.), Ocena stanu archeologii w Polsce. Materiały informacyjne. Warszawa 1994, s. 31–32.
22. Zarys pradziejów Afryki. Ludy myśliwsko-zbierackie, pasterkie i rolnicze przed wprowadzeniem metali, [w:] M. Tymowski (red.), Historia Afryki. Do początków XIX wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków 1996, s. 66–123.
23. Próba oceny dorobku badań archeologów polskich w zakresie paleolitu w ostatnim pięćdziesięcioleciu (1947–1997), [w:] M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski (red.), Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu. Poznań 2000, s. 15–26.

Institut Archeologii UMCS w Lublinie